

PAN-EUROPA

RICHARD N.
COUDENHOVE-KALERGI
EDITURA PRO EUROPA
TÎRGU-MUREȘ, 1997

TRADUCERE ȘI NOTE DE MIRCEA SUHĂREANU

Ar fi potrivit, credem, să-l prevenim de la bun început pe cititorul român care va deschide această carte că are de-a face cu o lectură fundamentală, indispensabilă pentru înțelegerea modului cum a luat naștere ideea de unificare (integrare) europeană. **Pan-Europa**, publicată la Viena în 1923, este, cronologic vorbind, cel dintâi manifest pro-european coerent. Pornind de la necesitatea reconcilierii istorice a națiunilor europene și oferind soluții concrete de unificare a acestora într-o structură politică stabilă, bazată pe comunitatea de valori și interese, *Statele Unite ale Europei*, autorul propune un program detaliat, menit să-i redea Europei strălucirea de odinioară și capacitatea competitivă în concurența economică mondială, s-o doteze cu instituții și alianțe în măsură să preîntâmpine un nou război. Deși nu lipsită de inerente accente utopice, judecăți caduce și avânturi romantice, această lucrare de dimensiuni modeste, marcînd o cotitură radicală în gîndirea politică europeană, nu și-a pierdut nici astăzi din actualitate. Neobișnuită pentru epoca în care a fost scrisă, ea continuă să-l surprindă pe cititorul contemporan prin relevanța analizelor, cutremurătoare premoniții și luciditate prospectivă, putînd fi numită, pe drept cuvînt, piatra de temelie a construcției europene căreia îi sîntem contemporani.

Este meritul lui Richard Coudenhove-Kalergi, supranumit și „profetul Europei”, autorul la 29 ani al acestei uimitoare lucrări, de a-i fi dat unificării europene un program coerent. El însuși european și universalist prin ascendență și educație, descinzînd pe linie paternă dintr-o veche familie nobiliară din Brabant, unită cu o ramură aristocratică cretană, iar după mamă avînd sînge japonez, avea să primească în castelul copilăriei din Boemia o educație pe care cu un termen actual am numi-o interculturală. Un preceptor german, un profesor rus și un altul albanez, o guvernantă franțuzoaică și o alta englezoaică, o doamna de companie unguroaică, personalul ceh, confereau domeniului familial o dimensiune multiculturală. Pregătirea pentru cariera diplomatică, la un celebru colegiu vienez, avea să-l aducă în contact cu colegi de toate națiile și confesiunile: „*Printre noi, sînt germani și unguri, polonezi și cehi, italieni și români, croați și sloveni, sîrbi și ucraineni.*”, dîndu-i acea extraordinară deschidere spre alteritate pe care o emană întreaga sa operă.

Pan Europa, scrisă după un război (primul) mondial pustiitor, ce a depășit în oroare pînă și cele mai sumbre profeții, apărea într-un moment cînd, în ciuda lecției istoriei, națiunile europene, animate fie de îngîmfarea victoriei, fie de fiera înfrîngerii, se pregăteau mai mult sau mai puțin conștient de o nouă conflagrație. Nu proiectele de unire ale unui Dante sau Comenius, nici măcar spiritul democratic-umanist al Societății wilsoniene a Națiunilor, ci demagogia populistă a urii de clasă a unui Stalin și a urii de rasă a unui Hitler, naționalismul și revanșismul mobilizau masele și dominau discursul politic. În introducerea **Pan-Europei**, contele Richard Coudenhove-Kalergi, nota printre altele, cu amărăciune: „*Europa stă cu privirea ațintită înspre trecut, în loc să scruteze viitorul. Piața de carte este invadată de memorii. În dezbaterile publice, considerațiile privitoare la originea războiului recent încheiat sînt mult mai numeroase decît cele vizînd prevenirea următorului. Această eternă orientare spre trecut este principala cauză a declinului și fărîmițării Europei.*” În bătrîna Europă bătea din nou vîntul discordiei cînd tînărul Coudenhove-Kalergi, o *rara avis*, cheamă tineretul la reconciliere și unire, devotîndu-se el însuși unei orientări pe atunci extrem de impopulare: „*Tineretului european îi revine sarcina de a schimba această stare de lucruri. El*

este chemat să edifice pe ruinele vechii Europe, o Europă nouă și să înlocuiască o Europă anarhică printr-o Europă organizată.”

Debutînd într-un prim articol din 1922 în Neue Freie Presse, sub titlul *Die Europäische Frage (Chestiunea Europeană)*, „utopia europenistă” a lui Coudenhove-Kalergi avea să devină, prin **Pan-Europa**, un program concret de acțiune, la care aveau să se ralieze de la bun început, printre alții, importante personalități politice (Thomas Masaryk, Engelbert Dolfuss, Aristide Briand, Karl Renner, Gustav Stresemann, Nicolae Titulescu), culturale (Paul Claudel, Selma Lagerlöf, Thomas Mann, Miguel de Unamuno, Ortega y Gasset, Salvatore de Madariaga) și științifice (Sigmund Freud, Albert Einstein). Datorită militantismului autorului său, Pan-Europa nu a rămas doar o teorie, ci a devenit în scurt timp o mișcare structurată, avînd comitete naționale în majoritatea statelor europene, între care și România. Totuși, vocea echilibrată a Pan-Europei nu s-a putut impune în vacarmul interbelic. A fost necesară experiența unui nou război, profetizat de altfel de Coudenhove-Kalergi, și de o nouă generație de oameni politici providențiali, Winston Churchill, Robert Schuman, Charles de Gaulle, Konrad Adenauer, precum și de un Plan Marshall, pentru ca Pan-Europa să devină realitate.

Pan-Europa este structurată pe unsprezece capitole, simpla lor înșiruire fiind edificatoare asupra dimensiunilor și complexității acestui manifest-eseu. Sînt abordate toate „marile teme” care frămîntă încă și azi reflecția contemporană și alimentează polemicele asupra Europei: rădăcinile europenismului, limitele sale geografice și spirituale, adversarii și aliații pan-europenismului, prevenirea unui nou război, națiunea și supranațiunea, majorități și minorități, Europa instituțională. Pentru Coudenhove-Kalergi, „*conceptul de Europă provine dintr-un amestec de elemente geografice, politice și culturale*”, iar „*noțiunea geografică de Europa nu corespunde nici celei culturale, nici celei politice*”. Cu alte cuvinte, Europa este, înainte de orice, o comunitate de valori, o cultură și o civilizație comune, prin urmare limitele ei geografice coincid cu limitele democrației de sorginte antică, ale „*civilizației de tip creștin, ai cărei poli sînt individualismul elen și socialismul creștin*”.

Pentru Coudenhove-Kalergi, construirea Pan-Europei presupune identificarea precisă a adversarilor și aliaților. Deși geografic parte a Europei, Rusia comunistă nu este parte a spiritualității europene: „*Bolșevismul a zguduit din rădăcini civilizația europeană importată de Petru cel Mare și urmașii săi. Promotorii ei au fost alungați sau lichidați*”, de aceea „*frontiera orientală a Europei cu Rusia constituie totodată limita orientală a comunității culturale europene*”. De altfel, această opinie revine aproape obsedant, autorul nefăcînd nici un secret din neîcrederea sa funciară într-o Rusie „*roșie sau albă*” pe care o indică în mod prioritar ca potențial adversar al unificării Europei: „*Între 1915 și 1919, totul s-a schimbat în Rusia, mai puțin pofta ei de expansiune. O poftă ce nu e legată de nici un partid, de nici o personalitate. În fața ei au fost nevoiți să se închine deopotrivă țarul păcii, Nikolai, ca și socialistul Kerenski*” (...) *Istoria pune Europa în fața unei alternative: ori, trecînd peste ostilitățile naționale, se va uni într-o federație, ori va cădea victimă cuceririi rusești*”.

Cu toate acestea, adversarii cei mai de temut ai unificării europene sînt în interior. „*Cea mai mare piedică în realizarea Statelor Unite ale Europei este rivalitatea milenară a celor două națiuni cele mai numeroase ale Pan-Europei: Germania și Franța*”, în condițiile în care „*ura franco-germană este ațîțată artificial de secole din rațiuni politico-militare*”. Politicii de forță, inspirată de „*aventurieri orgolioși*”, într-un nou război, îi vor cădea victime ambele popoare: „*Din teribila criză în care se zbat acum, Germania și Franța vor ieși ori europene și aliate, ori, devorîndu-se reciproc, vor sîngera deopotrivă într-o feroce înțeleștare*.” În consecință, Coudenhove-Kalergi face un apel dramatic în favoarea reconcilierii franco-germane, condiție a unificării Europei și menținerii păcii. Primul pas, crede autorul în 1923, s-ar putea face printr-o uniune a cărbunelui și oțelului și crearea unei siderurgii europene...

Proiectului Pan-Europei i se opun cu înverșunare naționaliștii-șovini („care vor agita pericolul deznaționalizării”), comunistii („care vor cere imposibilul, adică primirea Rusiei sovietice în federația europeană”), militariștii („deoarece unificarea europeană va face imposibil un nou război pe care aceștia și-l doresc cu ardoare”), industriile protecționiste („care își datorează supraviețuirea protecționismului vamal deoarece nu ar putea face față concurenței”). De cealaltă parte sînt toți aceia care, conștienți de avantajele unificării, văd în aceasta posibilități nesperate: prevenirea unui nou război, protecția împotriva unei eventuale invazii sovietice, dezarmarea, sporirea capacității concurențiale în fața industriilor americane și extrem-orientale.

Vederile lui Coudenhove-Kalergi asupra chestiunii naționale sînt și ele de actualitate. „Națiunea, spune el, nu este o comunitate de sînge, ci una spirituală” teoria purității de rasă fiind un mit, „dogma naționalismului european”. Europa este un spațiu de metisaj lingvistic și rasial, frontierele statelor neavînd cum să coincidă cu cele ale limbilor și etniilor. Pentru pacea Europei, chestiunea minorităților este primordială. După retrasarea frontierelor prin tratatele de pace de la Paris, toate noile state naționale includ importante minorități. Oprimare de noile majorități, acestea se văd împinse „să-și pună întreaga speranță în prăbușirea noii lor patrii, în urma unui nou război”. Nerezolvarea chestiunii minorităților este o permanentă sursă de instabilitate. S-ar impune deci promulgarea unui „Edict de toleranță care ar permite fiecăruia să-și folosească fără îngrădire limba maternă în tribunale și în relațiile cu autoritățile, fără ca din această pricină să aibă de suferit vreun prejudiciu”.

Coudenhove-Kalergi concluzionează că prin trecerea de la anarhie, militarism și național-șovinism la reconciliere, cooperare economică și dezvoltare culturală, Europa și-ar îndeplini datoria față de propriul destin și ar deveni un pol de stabilitate a lumii. În alianță cu Pan-America „ar fi pe lungă durată garantele de nezdruccinat ale unei dezvoltări pașnice a civilizației mondiale”. Formarea Statelor Unite ale Europei este urgentă și ar trebui să constituie prioritatea agendei politice a tuturor partidelor democratice. „Pentru a putea apare într-o zi pe harta politică, Pan-Europa trebuie mai întîi să prindă rădăcini în inimile și sufletele europenilor”

Aceste idei și multe altele asemeni fac din lectura **Pan-Europei** un exercițiu de aprofundare a conceptelor legate de construcția europeană. Chiar dacă avînd soarta ideilor care își depășesc epoca, Pan-Europa a trebuit să aștepte sfîrșitul celui de-al doilea război mondial pentru a deveni, din ceea ce părea utopie, o realitate palpabilă, după căderea comunismului, idealul pan-european este mai aproape ca oricînd de a se împlini. Există, în sfîrșit, un consens privind necesitatea integrării europene. Cu toate acestea, mai există în cele două jumătăți recent reunite ale continentului voci care se opun prețului de plătit. Pentru ei, Coudenhove-Kalergi nota într-un capitol din **Pan-Europa**: „Polonia și România sunt prea slabe ca să-și asume în acest secol rolul istoric pe care l-au avut, în secolul trecut Prusia și Austria, și anume apărarea contra Rusiei a graniței europene. De îndată ce Rusia își va reveni din catastrofa ei internă, nici Polonia, nici România, nici Cehoslovacia nu o vor putea opri din înaintarea ei spre Apus”.

Publicăm această lucrare în prima ei versiune în limba română, datorată lui Mircea Suhăreanu, cu convingerea că mesajul ei poate interesa și astăzi publicul românesc. Autorul se referă în mai multe rînduri expres la România și la Mica Antantă, considerînd-o pe aceasta din urmă un posibil sîmbure al Pan-Europei. Ideile lui Coudenhove-Kalergi ne pot ajuta să vedem mai clar locul nostru în construcția europeană, să ne identificăm mai bine aliații și să ne cunoaștem adversarii. România se află ea însăși în fața acestei opțiuni, o opțiune care nu ține de geografie, ci de un sistem de valori. Reconcilierea cu vecinii, opțiunea istorică pentru democrație și pluralism, respectul pentru alteritate, pot aduce României garanția de a aparține unui sistem de valori și de securitate colectivă capabile să-i garanteze nu doar supraviețuirea, ci și dezvoltarea de durată.

Apariția, la Tîrgu-Mureș (Marosvásárhely/Neumarkt) a acestei prime versiuni românești a Pan-Europei nu este întâmplătoare. În acest oraș transilvan a luat naștere cu șapte ani în urmă prima asociație pro-europeană din România post-comunistă, a cărei pledoarie pentru valorile europene a fost, credem, dintre cele mai consecvente. Nici momentul ales nu este întâmplător: se împlinesc în aceste zile patruzeci de ani de la semnarea Tratatului de la Roma, actul de naștere a Uniunii Europene, pe care o prevestea **Pan-Europa**, și 75 de ani de la primul manifest paneuropean al lui Coudenhove-Kalergi. România are de făcut față, în chiar aceste zile, provocărilor relative la aderarea la sistemul politico-economic și de securitate euro-atlantic. Polemicile legate de această opțiune istorică sînt abia la început. **Pan-Europa** poate fi firul Ariadnei de care avem nevoie pentru a ieși din labirint.

Smaranda Enache

Acest text reproduce Prefața la **Pan-Europa**, apărută la Editura PRO EUROPA, Tîrgu-Mureș, 1997